

Юрій ВИННИЧУК

РУССКАЯ УДАЛЬ

Росіяни надавали п'яцтву якогось героїчного значення. У старовинних піснях доблесть богатиря вимірювалася здатністю перепити інших і випити неймовірну кількість вина. Радість, любов, прихильність знаходили собі вираз у вині.

Знатні бояри не вважали непристойністю напиватися до непритомності. Царські послы, що їздили за кордон, вражали іноземців своєю нестриманістю до міцних напоїв. Один російський посол у Швеції у 1608 році обезсмертив себе в очах чужоземців тим, що напився горілки до смерті. Під час бунту в Москві сталася пожежа. Дуже скоро вогонь добрався до головного шинку, народ кинувся туди натовпом – всі поспішали черпати горілку шапками, чобітьми, всім хотілося напитися дармового вина, забувши гасити пожежу. Народ валявся п'яний до нестями, а велика частина столиці перетворилася на попіл.

Дивуватися тут нема чого, бо такою вже була російська традиція. Історики описали здачу Москви ханові Тохтамишу. До цього дійшло через п'ятику в обложеному місті у ніч з 23 на 24 серпня 1382 року. Ця п'ятитка супроводжувалася страшним безглуздям. Під час облоги "одні молилися, а інші витягнули з льохів боярські меди і почали їх пити. Хміль підбадьорив їх, і вони полізли на стіни зачіпатися з татарами". Після дводенної п'ятики москвичі так осмілилися, що відчинили ворота татарам, повіривши їхнім обіцянкам. І даремно. Татари розграбували і спалили Москву.

У 1433 р. великого князя Василя Темного розгромив і полонив його дядько Юрій Звенигородський на Клязьмі за 20 верст від Москви, маючи невелике військо. А сталося це тому, що, за словами літописця, "від Москви не було ніякої допомоги, бо багато хто з них був п'яний та ще й з собою мед привезли, щоб пити ще".

А на річці П'яній ополчення князів переяславських, суздальських, ярославських, юр'євських, муромських і нижегородських майже все полягло від шабел невеликого війська татарського царевича Арапші 2 серпня 1377 року. І знову причина – поголовна п'ятитка. При цьому сам головнокомандувач, князь Іван Дмитрієвич Нижегородський, потонув разом із геть п'яною дружиною і "штабом".

У 1533 р. в Москві відкрито перший "царський каба́к", торгівля горілкою зосередилася в руках царських урядовців і продавалася тільки в царських каба́ках, а займалися цим так звані кабацькі голови, які були особами виборними. Але це не завадило їм чинити всілякі зловживання, які призвели у 1648 р. до бунтів у Москві та інших містах. То були відомі в історії "кабацькі бунти". П'яцтво розвітло так, що цар Алексей Михайлович терміново скликав Земський собор і спробував реформувати продаж горілки. Однак половинчасті заходи нічого не дали, п'яцтво в Росії XVII ст. сягнуло жахливих масштабів, посилюючи убогість і розорення народу. Дійшло до того, що народ запивав так, що великодні святкування тривали цілий місяць і зривали сіббу, а наслідком був недорід.

Разом з тим утворювалося замкнуте коло, бо державі п'яцтво було вигідне – горілка відчутно поповнювала скарбницю.

З появою каба́ків п'яцтво стало загальною пошестю. У російських

каба́ках продавали тільки випивку і при тому жодної закуски, у каба́ках ніхто не мав звичаю посидіти, поспілкуватися, тут тільки хутенько напивалися і йшли геть або падали десь під плотом. Побільшало п'яниц, які пропивалися до ниточки. Очевидець розповідає, як увійшов до каба́ку п'яниця і пропив каптан, вийшов у сорочці і, зустрівши приятеля, вернувся знову, пропив білизну і вийшов з каба́ка голий, але веселий, виспівуючи пісні і матюкаючи німців, які робили йому зауваження. Ці випадки були часті в Москві, і в містах, і в селах – скрізь можна було бачити людей, що лежали непритомні в болоті або на снігу. Злодії й шахраї обдирали їх, і часто серед зими вони замерзали. У Москві на зимові свята щоранку привозили десятками замерзлих п'яниць до Земського приказу.

Данський посол Ю. Юст, що в роках 1709 – 1712 був у Росії, писав про низький культурний рівень Московщини, темноту, безграмотність, страшений бруд по хатах і палатах. "У Росії від усіх недуг лікують три лікарі, уживаючи для того хворих і здорових: перший лікар – це російські лазні, другий – горілка, котру п'ють як воду або пиво всі ті, котрим дозволяють засоби, і третій – часник, котрий росіяни вживають не тільки як приправу до кожної страви, але також їдять сирий серед дня. Через те від них завжди страшно смердити, а чужинець, що приїжджає до Росії уперше й не звик до того смороду, рішучо не в змозі сидіти в них у кімнаті, особливо

при численному товаристві".

У "каба́ках, – писав англієць Флетчер, що побував у Москві наприкінці XVII ст., – існували найнижчі й ганебні засоби до наживи, скоювалися найжахливіші злочини. По каба́ках були заведені азартні ігри, тютюн, жінки. Там робітники і майстри часто пропивали все майно дружини і дітей... Поки сиділи вони в царському каба́ку, ніхто не мав сміливості викликати їх звідти, щоб не завдати цим збитку скарбниці. Напивалися так, що пропивали з себе геть усе і виходили буквально голими".

"Убити кабацького п'яницю, – писав український етнограф Іван Призов (1827 – 1885), – вважалося в Москві справою дуже звичайною".

Інший англієць, Коллінз, що жив за царювання Алексея Михайловича, писав: "п'яні замерзають, і ніхто їм не допоможе. Страшно бачити, як везуть на санях по дванадцять замерзлих людей. В одних собаки пообривали руки, в інших – обличчя, а ще в інших залишилися тільки голі кості. Зо двісті або триста чоловіків привезли таким чином під час посту".

"Кабацькі голови" і "целовальнікі" найбільше сприяли поширенню п'яцтва в народі, бо їх навіть карали за недобори в царську скарбницю. Тому вони давали п'яницям у борг якомога більше, а потім дописували в рахунок зайве, користуючись тим, що п'яниці не спроможні щось контролювати. Потрапивши у боргову пастку, п'яки втрачали усе своє майно.

Траплялося, що й дворяни і діти

боярські спивалися так, що спускали свої маєтки. З таких молодців утворився особливий клас п'яниць – "кабацькі яригі". У них не було ні кола ні двора. Вони волочилися, просячи милостині, збираючись поблизу шинків, вимолюючи чарочку горілки Христа ради. Готові на всяке лиходійство, вони збиралися при нагоді у зграї злодіїв і розбійників.

У народних піснях і розповідях їх представляли спокусниками молодих недосвідчених людей. Деякі п'яниці виправдовувалися тим, що, напившись, поведуться сумирно: "То єсть не п'яниця, – казали вони, – иже упився ляжет спати; то єсть п'яниця, иже упився толчет, биет, сварится". На це проповідники Церкви відказували їм: "И кроткий Церкви відказували їм: "И кроткий упився согрешает, аще и спати ляжет: кроткий убо п'яниця, аки болван, аки мертвец валяется, многаяжды бо осквернився и домочився смердит, егда убо кроткий п'яниця в святый праздник лежит не могий двигнутися аки мертв, расслабив свое тело, мокр, нальався яко мех до горла; богобоязливим же, наслаждающим сердца в церквах пеня и чтения, аки на небеси мнятся стояще; а п'яниця не могий главы своея возвести, смрадом отрыгая от многа питья, чим єсть рознь поганых". Церковники пояснювали, що п'яного чоловіка покидає ангел-охоронець і підступають до нього біси; п'яцтво – це жертва диявола, і батько брехні та зла каже, що йому ця жертва миліша, ніж жертва ідопоклонців: "Николи же тако возселихся о жертве поганых человек, яко от п'яных крестьян: в п'яницах бо вся делеса моего хотенья; лучше ми от поганых крестьян и запоец, нежели от поганых идоломолец, яко и поганых Бог соблюдает, а п'яниц ненавидит и гнушается их; аз же радуются о них, яко мои суть п'яни".

"Одне уже слово "кабак" було ненависне народу, – писав І. Призов, – і, вживаючи його у розмові протягом 300 років, він, однак, ніколи не зважився зобразити його буквами на вивісці. Тому в 1651 р. царські каба́ки велено було називати "кружечными дворами", і хоча народ скоротив цю довгу назву у зручніше – кружало, але кружало й надалі зоставалося каба́ком".

У "кружалах" продавали горілку лише великими кувлями, а то й відрами. П'яниці сходилися туди компаніями і пили там цілими днями. А були такі, що купували відрами і продавали таємно у себе в корчмах.

У 1765 р., побачивши, що слово "кабак" викликає огиду, перейменували його у "питейный дом". А тим часом до початку XIX ст. каба́ки розмножилися по селах так, що у 1852 р. в Росії їх було 77 838, а в 1859 – му – 87 388, а ще за кілька років кількість їх сягнула за півмільйона.

"Якщо в українських піснях на корчму постійно чути нарікання, – писав І. Призов, – то у великоруського народу поволі склалось нове правило життя, що "не п'ять – так и на свете не жить". Але, випиваючи та випиваючи, не могли не помітити, що деколи й горілка не помагає, і, кепкуючи зі своєї долі, додавали: "пьем как люди, а за что Бог не милует – не знаем". І вставав на ноги страшний, жахливий, ніде в Божому світі не чуваний запій, і йшов він по всій російській землі, піднімаючи всезагальне п'янство, то тихе, розбите і похмуре, то шалене і дике".

